

**МАЛОВІДОМА
МІСЬКА ЕЛІТА:
КОВЕЛЬСЬКІ ВІЙТИ
XVI – ПОЧАТКУ XVII СТ.**

м. Київ

Однією із основних заporук налагодження безперешкодного функціонування міст Корони Польської та Великого князівства Литовського (а з 1569 р. – Речі Посполитої) у Ранньомодерний час була наявність чітко структурованої судової системи. Від неї залежало урегулювання взаємовідносин між представниками різних соціальних прошарків міського населення, вона впливала і на розвиток виробничих і торгівельних процесів.

Найбільш розповсюдженою правовою системою міського самоврядування на території Речі Посполитої задовго до початку Хмельниччини було Магдебурзьке право. Поширене в державах Центральної і Східної Європи, воно всюди накладалося на місцеві правові традиції; саме в такому «змішаному» вигляді бачимо його і на руських теренах у XIV-XVII ст.

З юридичної точки зору всі міста і містечка за своїм статусом поділялися на королівські /великокнязівські, приватні та церковні [18, с. 153], причому цей статус міг неодноразово змінюватися внаслідок угод купівлі-продажу, надань володаря тощо.

На «руських» (українських) землях, які з середини XIV ст. входили до складу обох держав, урбанізаційний процес був пригальмований зовнішніми (монгольське спустошення) та внутрішніми (тривалі князівські міжусобні війни) чинниками, і саме тому більшість міських осередків на Волині, Поліссі, Галичині у добу пізнього Середньовіччя опинилися у приватному володінні представників місцевих привілейованих родів, адміністративні судові уряди яких знаходилися у місцевих замках, через що і називалися «замковими». Керував таким урядом староста-шляхтич, який був довіреною особою місцевого магната чи великого князя або ж короля. Зазвичай, до складу замкової судової адміністрації, окрім самого старости, входили також суддя та писар. Саме замкові уря-

ди і уособлювали у собі усю повноту суддівської влади у справах громади міста, а, отже, як влучно зазначає Петро Сас, власники приватних міст мали право безперешкодного впливу на внутрішнє життя міських громад [18, с. 153]. Це, звичайно ж, позбавляло центральну владу матеріального зиску з цих урбаністичних осередків, а відтак у непростих стосунках між міщанами та шляхтою не було того зацікавленого посередника, який міг би допомогти першим досягти омріяної автономії.

Ось чому королівська політика надання міським громадам Магдебурзького привілею, відповідно до якого останнім надавався певний обсяг правоспроможності у вирішенні своїх соціально-економічних питань без втручання місцевої (старостинської або магнатської) замкової адміністрації, була виграшним кроком. Однак безперешкодне функціонування в українських містах відповідних Магдебурзьких інституцій часто не було зреалізоване на практиці, оскільки замкова (старостинська) влада не була зацікавлена у наданні міщанам своїх судових повноважень. Відтак, отримання Магдебурзького привілею ще не означало набуття міською громадою усього обсягу свобод, якими вони могли користуватися згідно з «німецьким правом». У містах-центрах повітів Волинського воєводства подібна ситуація, безумовно, негативно впливала на розвиток системи міського самоврядування, всіляко гальмуючи її, тим самим на практиці спростовуючи вищеозвучену тезу про значення, яке мало надання Магдебурзького права українським містам. Хоча певний правовий «імунітет» луцькі міщани отримали, все-одно ще досить тривалий час до функції старости належало стягнення податків з міської громади на користь королівської / великокнязівської / панської влади. Це і позбавляло міщан економічної свободи і обмежувало їхні права.

Правову основу, на якій будувалося законодавство урбаністичних осередків, складали як привілеї монархів, так і юридичні кодекси «Право міське магдебурзьке» та «Порядок суддів міських» Павла Щербича і Бартоломія Гроїцького [7, с. 28]. Які ж органи самоврядування виникали в українських містах, якою була їхня компетенція та який вплив здійснювали ці місцеві владні структури на життя в українських містах упродовж XV-XVII століть?

Уся влада у місті з магдебурзьким статусом належала магістрату – органу міського самоврядування, що складався з двох колегій – ради і лави. До складу першої входили «радці» (або «райці», *нім. Ratman*) під керівництвом бурмістра, а до другої – лавники (або «присяглі», *нім. Schefen*), очолювані війтом [23, с. 182-183].

Війт керував здійсненням судочинства у місті і, відповідно до норм «німецького права», посідав місце та виконував функції, аналогічні тим, що мав солтис у західноєвропейських урбаністичних осередках [11, с. 171; 9, с. 41-42]. Вивчаючи інститут війтівства на Волині, сучасний український історик Андрій Заяць зазначає, що цей уряд у системі міського самоврядування згідно з Магдебурзьким статутом був центральним [13, с. 106]. Власне в українських містах Речі Посполитої XVI – XVII ст. війт керував розслідуванням карних справ, а почасти був міським суддею, який, однак не мав права головуючого голосу. Здійснення судочинства було справою лавників, які допомагали війту. Так, у 1600 р. князь Костянтин Острозький надав привілей міщанам Олександрії, у якому йшлося про дозвіл обрати трьох лавників, які б виступали у якості помічників війта [14, с. 106]. Згідно з дослідженнями Михайла Грушевського, вирок у судових справах ухвалювала сама лава, а війт, що брав участь у її розгляді, також мав обов'язок оголосити декрет [12, с. 343].

Загалом війти виступали не просто як керівники лави та судової системи у містах з Магдебурзьким статусом, вони могли приймати часом дуже важливі рішення у справах, пов'язаних із внутрішнім життям міста. Так, у 1565 р. війт міста Рожищ під Луцьком відмовився видавати місцевому шляхтичу його підданих, які втекли до міста і оселилися у ньому [18, с. 168]. Війти королівських міст могли отримати від монархів особливі права та привілеї. Так, у привілеї Сигизмунда I Старого 1566 року новопризначений війт м. Володимира і його наступники звільнялися від усіх податків та чиншу; судити цю особу відтепер міг лише староста в замковому (тобто королівському) суді [18, с. 176].

Хто і в який спосіб міг обійняти головний уряд в місті? Дуже часто війтом міста власник призначав довірену особу, свого слугу,

а в разі, якщо міська громада викупала у дідича війтівство і відтак могла самостійно обирати склад магістрату, у боротьбу за цей уряд вступали не лише тамтешні жителі, а й шляхта, зацікавлена в отриманні досить великих матеріальних дивідендів [14, с. 145-146]. Якщо війтом все-таки ставала людина низького походження, вона могла претендувати і на підвищення свого соціального статусу. Зазвичай, королівська влада та місцеві магнати дбали про матеріальне забезпечення війтів, маючи на меті домогтися від останніх лояльного ставлення до себе на умовах васальної залежності.

Перед тим, як новообраний / новопризначений війт вступав у свої повноваження, він мав скласти присягу, що уособлювала собою частину клятви вірності усієї міської громади Богу і власнику міста. Відомо, що з 1565 р. її текст був шаблоном в усіх містах Речі Посполитої, які мали Магдебурзький статус¹.

Згідно з дієвим законодавством Речі Посполитої і Магдебурзьким статутом, лава [23, с. 74], як колегіальний судовий орган при війті, мала діяти осібно від колегії райців, однак на практиці зв'язок між нею та радою був прямий: лава підпорядковувалася останній. Достатньо поширеним явищем в українських самоврядних містах Речі Посполитої було обрання до лави керівників ремісничих об'єднань – цехмістрів. У переважній більшості українських міст їхня каденція тривала рік, однак, наприклад, у Львові (як і в Магдебурзі) лавників обирали довічно [9, с. 162]. До компетенції лавничої колегії входив розгляд кримінальних справ: убивств, розбоїв, пограбувань і т. п. Лавники допомагали війту готувати тексти вироків, допитували обвинувачених, постраждалих та свідків, були присутні при виконанні вироку.

¹Текст присяги наведений за перекладом Н. Білоус з польського оригіналу книги Б. Гроїцького: «Я, (ім'я), присягаю панові Богу всемогутньому та найяснішому панові нашому, королеві польському, і цьому місту. Хочу бути відданим своєму уряді в суді моїм і судити однаково як сусіда, так і гостя, сиріт і вдов, які палко бажають справедливості, боронити хоту, як я зі свого найвищого розуміння бачитиму і розумітиму. І тим не поступлюся через милість, гнів і страх, приятельство, не приятельство, ласку, приязнь, злу волю, дарунки, вигоду. Тож допоможи мені, Господи Боже, коли в день судний мене й увесь світ судитимеш», див. Білоус Н. Київ наприкінці XV – у першій половині XVII століття... - С. 93.

Цікавим також є факт наявності у системі війтівсько-лавничого судового органу уряду лентвійта («лантвійта»), що був заступником війта коли останній з тих чи інших причин не міг бути присутнім у ратуші (приміщення, в якому розташовувався магістрат) під час ведення судових розслідувань. Найчастіше функції лентвійтів виконували старші лавники, тобто найбільш шановані громадою члени міського уряду [7, с. 113].

Незважаючи на те, що Ковель отримав статус міста на Магдебурзькому праві ще у 1518 р., нам невідомо, чи одразу ж після надання королівського привілею князеві Василю Михайловичу останній заопікувався утворенням у місті відповідних колегіальних органів. Вірогідно, що ковельському дідичу факт існування у його володіннях окремої, не підпорядкованої йому судової системи, аж ніяк не імпонував. Отже, не знаходячи відповідних згадок про це у джерелах, вважаємо слушним припущення сучасного дослідника А. Семенюка про те, що «часто місцеві князі... ігнорували норми й закони..., навіть не виконували розпорядження короля» [19, с. 62].

Ситуація кардинально змінилася лише після 1543 р., коли ковельський маєток перейшов у володіння королеви Бони Сфорца і в місті було встановлено владу її намісників. Джерела свідчать про те, що вся повнота судової влади у місті перейшла під контроль цих людей, які, звичайно ж, більш свідомо ставилися до виконання норм дієвого законодавства, ніж князі Сангушки. Щодо діяльності колегіальних судових органів у місті за часів Бони, то нам вдалося з'ясувати, що магістрат у Ковелі таки функціонував, щонайпізніше з початку 50-их рр. XVI ст., оскільки у документах того періоду фіксуються згадки про бурмистра, писаря та райців [2, с. 57].

З огляду на наявний привілей королеви Бони від 21-ого листопада 1548 р. можемо впевнено стверджувати, що війтівський уряд постав у Ковелі за рік до цього – у 1547 р. Саме тоді, перебуваючи у своїй резиденції у Петрикові, королева надала міській громаді «для справ і потреб міських» право обрати (під патронатом тодішнього старости Богдана Семашка) очільника магістрату. Першим ковельським війтом став міщанин Войтех Грушинський, про посіданням котрим відповідного уряду і вказувала у своєму пізнішому (1548

р.) привілеї Бона Сфорца. Щоб заохотити новообраного урядника результативно виконувати покладені на нього обов'язки, королева надала чималі маєтності інституту війтівства у Ковелі. Так, очільник магістрату, окрім власної садиби, отримував право володіти 2 ланами поля, плацом та корчмою (де міг продавати хмільні напої, крім горілки) та не платити за ці угіддя жодних податків [4, с. 35]. Вочевидь, що перший ковельський війт Войтех Грушинський був обраний громадою за сприяння старостинської влади на війта вже у досить поважному віці, бо вже наступного – 1548-ого – року він помер, і саме ця подія і спричинила появу нового привілею Бони Сфорци від 21-ого листопада того ж року.

При аналізі цього документу складається переконливе враження, що саме грамота 1548 р. і ознаменувала собою початок функціонування війтівського уряду у Ковелі. Це підтверджують і пошуки відомого урбаніста Андрія Заяця [14, с. 102]. Причому у тексті спеціально було пропущено ім'я наступного (після Грушинського) очільника магістрату [4, с. 35]. Напевно, що це було зроблено навмисно, щоб місцевий староста міг призначати на цей уряд лояльну до себе кандидатуру з-поміж міської спільноти. Отже, як ми бачимо, хоча у Ковелі і з'явився очільник самоврядних структур, але й він був повністю залежний від волі королівської адміністрації на місці.

Можливо, що наступним ковельським війтом став міщанин Якуб Градзиський, який фігурує на цьому уряді у вересні 1550 р. Саме він згадується у документах Володимирського гроду, проаналізованих вже згаданим науковцем Заяцем [16, с. 466]. Водночас, зважаючи на те, що з 1549 р. в очільництві Ковельського староства також сталися зміни – новим представником королеви у регіоні було призначено Олександра Лаща [21, с. 259-260] – можемо допустити, що новий староста теоретично міг висунути на уряд війта саме свого протеже, яким і міг виявитися Градзиський. На жаль, більше даних про цього міського урядника наразі віднайти не вдалося. Однак достеменно відомо, що цей ковельчанин помер до 1556 р., бо в переліку жителів з інвентаря міста за цей період Якуб Градзиський вже не згадується [6, с. 14-22].

Натомість, у період переходу Ковельського староства від королеви Бони (яка виїхала назавжди до Італії) до короля Сигизмунда Августа, цілком ймовірно, що уряд війта міг посідати інший ковельчанин – Іван Кішка. Хоча в документі його не ідентифіковано, саме як очільника міського самоврядування, проте перелік нерухомості Кішки дуже нагадує той, яким згідно з привілеєм від 1547 р. розпоряджався «доживотно» та «до волі господарської» перший ковельський війт – Войтех Грушинський: «два лани, солодовня (корчма), фільварок» (очевидно, знаходився за межами міста) та 11 «моргів» поля [6, с. 14].

Обережно можемо припустити, що хтось з них двох – Якуб Градизький або Іван Кішка – і представляв ковельську громаду, коли на початку січня 1556 р. перебував у резиденції королеви Бони з донесенням, що міські райці та писар не хочуть посідати своїх урядів, бо «не мають жодного пожитку з них». Володарка відреагувала на це повідомлення привілеєм, звільнивши міських урядників (позаяк нерухомість війта ще з 1547 р. була звільнена від оподаткування) від сплати чиншу, тим самим заохотивши їх до виконання службових обов'язків [2, с. 57-58].

Поки що відкритим залишається питання, хто з ковельських міщан очолював магістрат протягом 1556 – 1565 рр., але має право на життя гіпотеза, що саме вже згадуваний Іван Кішка перебував на війтівському уряді у зазначений період.

У 1565-1582 рр., коли місто знаходилося в руках московського біженця князя Андрія Михайловича Курбського, беззмінним очільником ковельського магістрату був місцевий житель Матуш Тр(у) ашковський. Вперше його ім'я згадується в актах Луцького гродського суду за червень 1566 р., коли Трашковський позивався до князів Марка і Василя Сокольських, які незаконно переховували у своїх володіннях селян-втікачів, нових підданих емігранта Курбського [8, с. 6]. Вже наступного року знаходимо відомості про нові скарги Трашковського до навколишніх землевласників за дорученнями його патрона – міського намісника Михайла Келимета з відомою нового дідача маєтку [3, с. 50].

Саме міщанин Матуш і виконував функції позивача/відповідача від імені князя Курбського та його слуг на засіданнях у повіто-

вих центрах (Володимирі та Луцьку) у 60-70-их рр. XVI ст. Так, у ковельський війт фігурує як свідок у справі про взаємні претензії шляхтянки Анни Мацієвської та князя Курбського [3, с. 78]. Зокрема, він свідчив, що слуги Мацієвських розігнали звірів у «пущах і ловах» біля села Паридуби поблизу міста Вижви, яке належало до Ковельського староства, унеможлививши тим самим облаштування полів для законного володільця згаданого терену. А вже за кілька днів сама пані Анна скаржилася до Володимирського гроду про побиття ковельчанами на чолі з війтом її власних слуг і селян у мастках Сомин та Маціїв [3, с. 51]. Очевидно, що Трашковський просто здійснив «відплатну акцію» на володіння Мацієвських і не без відома свого патрона. Лише у березні 1568 р. судові суперечки Курбського з Мацієвськими були зупинені (тимчасово) за декретом Володимирського земського суду про відсутність будь-яких претензій місцевої шляхтянки до колишнього московського князя [3, с. 77].

Окрім юридичних казусів з Мацієвськими, влітку 1567 р. ковельський війт також був заклопотаний у справі позову до урядників князя Романа Сангушка, чиї піддані «потравили» посіви пшениці між селом Задиби та річкою Р(о)акитниця та покрали заготовлене жито у «застінку» між селами Кошари і Мощена [3, с. 54]. Вочевидь, подібний напад минув для підлеглих князя Романа безкарно, бо вже за 3 роки – у 1570 р. – Матуш Трашковський знову подав скаргу до Володимирського гроду щодо їх протиправних дій, які призвели до матеріальних збитків для князя Андрія Курбського [3, с. 168].

Взявши до уваги усе вище зазначене можна в дечому і погодитися з думкою луцької дослідниці Алли Бортнікова, що «в діяльності ковельського війта не існувало розмежування його прав і повноважень з іншими міськими урядниками. Він разом із намісниками князя брав участь у вирішенні багатьох питань, у тому числі суперечок щодо розподілу земельної власності за межами Ковеля. На нього часто покладалися обов'язки виконання доручень власника міста, а не лише представника міської спільноти, тобто ковельський війт був звичайним господарським урядником із подвійним підпорядкуванням» [8, с. 7].

З іншого боку, ковельський війт був місцевого походження та відомою (принаймні, у місті) людиною. Лояльність такої особистості було вельми необхідною для князя Курбського та його намісників, які усі були немісцеві, а, отже, на початку свого могли не мати достатньої підтримки серед тубільного населення, особливо серед його заможного прошарку.

Отже, це міг бути взаємовигідний паритет – адміністрація діди́ча-віт, де обидві сторони отримували певні переваги від подібного симбіозу на практиці.

Матуш Трашковський, як очільник місцевих самоврядних структур та клієнт князя Курбського, користувався певним юридичним імунітетом у межах міста і почасти конфліктував з представниками іудейської спільноти, яка де юре перебувала під захистом замкової адміністрації від «християнських» судових колегій, але де факто була беззахисна перед тими, хто був «недоторканий» з волі діди́ча.

Відтак ковельчани-євреї вимушено зверталися по захист їх прав та майна до вищих судових інстанцій – на рівні повіту – до Володимирського гроду. Так, у вересні 1569 р. двоє ковельських іудеїв Марко Самсонович і Шльома Шмойлович позивалися там до ві́йта Трашковського через побиття і поранення, яких останній заподіяв скі́ржникам. Окремо постраждалі зазначили, що ковельський намісник Курбського Іван Келимет відмовився розглядати їх справу [3, с. 132]. Полагоджувати цю суперечку довелося вже урядникам Володимирського гродського суду, тобто представникам короля.

Цей приклад красномовно свідчить, що у період володіння Ковелем князем Курбським юридична перевага була боці місцевих «християн» або радше лояльних до московського вигнання клієнтів – намісників та ві́йта.

Описаний епізод аж ніяк не був поодиноким, а тому змусив ковельських євреїв шукати захисту у королівській владі. Остання змушена була втрутитися, щоб захистити інтереси своїх клієнтів. Вже у грудні 1569 р. Володимирський возний Тихін Оранський доставив князеві Курбському, його наміснику Келимету і ві́йту Трашковському королівські мандати «за скаргою всього поспільства

жидів ковельських» щодо заподіяних кривд [3, с. 140]. Вірогідно, ці перестороги мали вплинути на самовпевнених можновладців та зменшити у них відчуття безкарності.

Однак як стверджують джерела, цього не сталося: коли посли від центральної влади (королівський комірник Станіслав Треценський та повітовий возний Хацько Чувата Туличовський) привезли очільнику ковельського магістрату глейти (листи з коронної канцелярії) та вимагали, щоб той «обволав» (виголосив текст листа на міській площі), той заявив: «я королю не служу, едно князю» [16, с. 207], цим самим чітко продемонструвавши свої ієрархічні пріоритети.

Наступного року у схожу ситуацію потрапив інший королівський посланець – комірник Войтех Вольський. За відсутності князя Курбського у місті Матуш Трашковський знову відмовився приймати будь-яку кореспонденцію з рук останнього і послався на свою підпорядкованість винятково місцевому дідичу [10, с. 161].

В цей же час правовий імунітет не завжди допомагав очільнику магістрату у деяких надто дрібних випадках, коли протилежною стороною в судових суперечках теж були «християни», але немісцеві, наприклад, шляхтичі, які проживали поза межами Ковеля.

Принаймні, одного разу самовпевненість війта Трашковського коштувала йому певних майнових та фізичних збитків. У лютому 1569 р. «недоторканий» міський урядник за не відомих для нас обставин завдав побоїв уряднику шляхтича Лавріна Іваницького Войтеха Закревського та його слугі Якубу Бруханському, про що скаржник засвідчив до актових книг Володимирського гроду [3, с. 110].

Судова машина Корони Польської дуже повільно набирала обертів, тому вирок у цій справі Іваницький міг очікувати роками. Але він вирішив сам вершити суд. Вже за місяць – у березні 1569 р. – Володимирські виж та возний оглянули побитих війта Трашковського, його служебника» Петра Сасина та слуги Васька. Побоїв останнім завдав вже згадуваний Войтех Закревський у будинку ковельських євреїв Юська та Аврама Яковичів [3, с. 112], тобто скоїв насилля проти очільника магістрату на його території. Тобто в будь-якому правилі бувають і винятки...

Після смерті князя Курбського (1583 р.) пан Матуш залишився на своєму уряді і, можливо, що він був присутній у Ковельському замку 25-ого травня 1583 р. під час «уведення» княгині Олександри (з роду Семашків) у володіння маєтком [17, с. XXXIII]. На той час міщанин Трашковський, очевидно, вже був літньою людиною, однак не лише продовжував керувати магістратом, але й активно займався торгівлею у місті та поза його межами. Втім, іноді і він потребував оборотних коштів, причому серед його боржників могли виявитися і самі дідичі маєтку – Курбські. У травні 1585 р. вїйт вкотре нагадав княгині Олександрі про борг її покійного чоловіка у розмірі 33 кіп литовських грошів [10, с. 264], повернення яких вже декілька років очікував підприємливий ковельчанин.

Сили поволі залишали Матуша Трашковського і вже згодом – наприкінці липня того ж року – він на засіданні магістрату передав свій уряд своєму зятю – Михайлу Келимету Секунському [16, с. 466]. Цілком вірогідно, що саме останній і виконував обов'язки вїйта по смерті тестя (після 21.07.1585) за мовчазної згоди замкового намісника Кирила Зубцовського, який був його близьким приятелем.

Проте життєва стежка Келимета-Секунського також не була довгою: дослідник Микола Іванішев зміг віднайти його заповіт від 28-ого лютого 1588 р., де покійний детально перелічив отриману від тестя нерухомість і статки, однак жодним чином не згадав про вїйтівський уряд [10, с. 283-288]. З цього можемо зробити висновок що на той момент де факто обов'язки очільника магістрату могли виконувати або лентвїйт, або ж новий вїйт (обраний за сприяння Зубцовського) Григорій Федорович. Саме цей міщанин згадується на відповідному уряді в актах Володимирського гроду від 2-ого липня 1590 р. [10, с. 310], але з цим є певні суперечності. Оскільки вже у травні того ж року було остаточно ухвалено королівський декрет про повернення Ковельщини до складу королівських володінь та передачі його в управління радомському каштеляну Анджею Фірлею, а ще за місяць – 6.06.1590 – міським вїйтом було призначено шляхтича Петра Жебра [5, с. 468]. Скоріше за все, згаданий Григорій Федорович посідав уряд лентвїйта і протягом липня 1585 – червня 1590 рр. тимчасово виконував обов'язки вїйта, але не був затвердженим королівською владою очільником магістрату.

Як стверджував видатний дослідник Волині Микола Теодорович, панівні кола Речі Посполитої ще після смерті князя Курбського вирішили відібрати ковельську королівщину у нащадків непокірного московського емігранта. Прихід до влади Сигизмунда III у 1587 р. пришвидшив прийняття доленосного рішення. Вже за тиждень після призначення новим міським війтом королівського шляхтича Жебра Анджей Фірлей (з відома короля) вислав до Ковеля свого представника Щасного Дремлика із збройним загonom гайдуків. Очільник останніх шляхтич Держко захопив місто, розігнавши місцеву «сторожу» і вигнавши княгиню Курбську із замку [20, с. 17-18], тим самим напряду позбавивши її права розпоряджатися маєтком. Треба думати, що у ті грізні часи від рук гайдуків Фірлея у місті могли постраждати будь-які лояльні до Олександри Семашківни ковельські урядники, а, отже, їх діяльність була тимчасово повністю паралізована діями слуг нового королівського старости.

Водночас треба зауважити, що новий ковельський війт Петро Жебро не відразу ж прибув до міста, щоб очолити місцеве судочинство, а тому лентвійт теоретично міг користуватися його повноваженнями аж до фізичної появи королівського призначенця у Ковелі. Лише наприкінці січня 1592 р. шляхтич Жебро був «уведений» у війтівство і отримав доступ до всього шерегу нерухомості, яким почергово володіли у місті його попередники. Причому у процесі «прийняття справ» у пана Петра виник конфлікт з «золотником» (майстром по золоту) Люренцом, який у тогочасних документах фігурує як нащадок Матуша Трашковського [1, арк. 40-41]. Вочевидь, цей ковельчанин став другим чоловіком Катерини Трашковської по смерті Михайла Келимета-Секунського і серйозно вважав, що успадкував за дружиною і війтівський уряд померлого тестя. Однак королівський привілей та позиція нової замкової адміністрації, без сумнівів, вирішили цю суперечку на користь нового війта, а не для вигоди нащадків колишнього урядника.

За не з'ясованих для нас обставин Петро Жебро недовго очолював магістрат Ковеля, бо вже через шість років «спушив» його іншому протеже Фірлея – шляхтичу Себастьяну Хростиковському

[5, с. 478], який також нетривалий час тримав цей уряд (1596-1602) [16, с. 466], а вже в 1603 р. ковельським війтом став не просто черговий слуга радомського каштеляна, а королівський секретар – Флоріан Олешко [5, с. 516]. Про життя цієї особи варто оповісти докладніше.

Він народився 1565 р. у православній сім'ї дрібного волинсько-го боярина Семена Олешка у волинському селі Пірковичі. Незважаючи на те, що надалі життєві дороги молодого боярина пролягли далеко за межами його малої Батьківщини – від королівських резиденцій у Польщі і до ханських покоїв у Криму, доля неодноразово повертала його на Волинь, де він отримав свої перші землеволодіння за службу королю і перебував на різних адміністративних уряд, окрім суто дипломатичної діяльності. Молодий Олешко у 1577-1583 рр. перебував як «конфіденційний пахолок» (своєрідний кур'єр для передачі важливої кореспонденції) на службі в одного з найвпливовіших політичних діячів Речі Посполитої кінця XVI ст. коронного канцлера Яна Замойського. Саме завдяки протекції останнього дрібний волинський шляхтич у 1586 р. став королівським писарем, а з 1597 р. посідав уряд коронного секретаря [22, с. 758-759].

У 1588 р. віддана служба Олешка була оцінена його патроном: не без сприяння Замойського молодий писар отримує на «ленному праві» село Борки, яке йому було передано по загибелі одного з колишніх соратників князя Курбського – москвитина Андрія Барановського [20, с. 17]. Передача села у тримання королівського писаря була зафіксована у документах на початку вересня 1588 р., а вже у квітні наступного року Олешко отримав своєрідну «дотацію» - 3 дворища у селі Мощони [5, с. 431, 461], про що неодноразово сперечався з княгинею Курбською, яка до червня 1590 р. де факто володіла усім ковельським староством [20, с. 17-18]. Протягом січня-липня 1591 р. у нового дідача тривали численні суперечки за володіння угіддями шести бояр у селі Красному під Луцьком з брацлавським каштеляном Олександром Семашком [5, с. 436-437]. Очевидно, що Олешко прагнув збільшити площу своїх володінь на рідній Волині, а відтак наразився на спротив цьому представника іншого місцевого шляхетського роду.

Надалі доля Олешка ще більше пов'язалася з Ковельщиною, оскільки після успішного одруження з шляхтянкою Агнешкою Радзівівською (з роду Криських) у травні 1598 р. королівський дипломат отримав у «доживотне володіння» ковельські села Дубно, Волохи та Воля Дубенська. Принагідно зауважимо, що ці пожалування були успішно успадковані дружиною Агнешкою по смерті Флоріана (орієнтовно, 1628 р.), а згодом (від 9 вересня 1630 р.) передані нею у «доживотне» посідання єдиному нащадку волинського шляхетського роду – Станіславу Олешку [20, с. 39].

На початку серпня 1601 р. згідно з королівським декретом він посів уряд ковельського війта [5, с. 505], а протягом 1602-1605 рр. неодноразово отримував від можновладців документальні підтвердження на право бути очільником міського самоврядування у Ковелі. Зокрема, у 1605 р. король підтвердив лист А. Фірлея, яким той передав Олешкові ковельське війтівство [5, с. 516, 523, 537].

Можна сміливо стверджувати, що кандидатура Олешка цілком задовольняла тодішнього дідича маєтку Анджея Фірлея («тримав» маєток у 1589-1609 рр.). Відтак, не лише центральна влада, але й місцевий володільник дбали про матеріальне заохочення ковельського війта. Як стверджує вже згадуваний нами дослідник інституцій самоврядування на Волині Андрій Заяць, станом на початок XVII ст. Олешку, як і його попередникам, окрім «судових доходів» та вже згадуваних земельних ділянок і корчми, належали село Колодниця та два будинки у місті [14, с. 146].

Дещо пізніше для ковельського війта та королівського дипломата розпочинається новий етап – т. з. «козацький». Вже у 1609 р. Флоріана Олешка відряджають на терени Київського воєводства як спеціального уповноваженого від центральної влади для «успокоєння козаків». Надалі життєва стежка волинського шляхтича пролягла ще далі від його малої Батьківщини: у 1611 р. Олешко брав участь у сеймі, де його затвердили люстратором Малопольських земель, а вже у 1613 р. він здійснив (ревізію) (інспекцію) відбудованого після пожежі місцевого замку у Вінниці [22, с. 758-759].

Можливо, що час від часу ковельський війт і наїжджав до міста, але оперативно виконувати свої обов'язки очільника місцевого магістрату вже не міг. Саме тому, на нашу думку, тодішній коро-

лівський староста та швагро Олешка Фелікс Криський (тримав маєток у 1609-1613 рр.) міг виступити ініціатором змін до механізму функціонування ковельської «магдебургії». Відповідно до королівського привілею 1611 р. очолювати міський суд мав заступник війта – лентвійт – за офіційної відсутності уряду першого. Відтепер лентвійта призначав староста за поданням міщан на певний термін, а не «доживотно» (як було у випадку з війтом). Оскільки Флоріан Олешко теоретично мав тримати війтівський уряд пожиттєво, а відійшов він у засвіти аж у 1628 р. [22, s. 759], то можемо висловити гіпотезу, що королівський писар і став останнім ковельським війтом. Самий же уряд у період 1605-1611 рр. (час дипломатичних поїздок Олешка за межі Волині) могли по черзі тримати місцеві дідичі – Анджей Фірлей (1605-1609 рр.) та Фелікс Криський (1610-1611 рр.), про що вказує у своїй монографії з волинської урбаністики Андрій Заяць [16, с. 467]. Втім, нами не було знайдено відповідних королівських привілеїв для зазначених осіб. Відтак можемо говорити, що вони де юре могли бути «виконуючими обов'язки» очільників магістрату, але де факто всі обов'язки вже могли виконуватися лентвійтами, найбільш ранню згадку про існування котрих знаходимо у документах за 1604 р. [15, с. 63]

З усього вищесказаного випливає, що, незважаючи на отримання Магдебурзького привілею ковельською громадою ще у 1518 р., історія місцевого самоврядування починається не раніше 1543 р., коли містом заволоділа королева Бона Сфорца. Кількома роками пізніше розпочалася і доба ковельських війтів (1547 р.), яка тривала аж до початку 20-их рр. XVII ст. і умовно може бути поділена на два періоди.

Під час першого (1547-1588/89 рр.) з них очільниками магістрату обиралися (під патронатом адміністрації місцевого дідича/короля) представники заможної верхівки міської спільноти. Це, у свою чергу, зумовлювало поступове формування представницьких органів судової влади саме у середовищі громади. Під час другого періоду (1590 – 1611 рр.) попередня система була порушена, а відтак війтів призначала королівська влада, щоб унеможливити будь-які прояви непокори магістрату до центру, які мали місце у часи володіння Ковелем князем Курбським.

Варто зазначити, що протягом усього періоду функціонування вказаного уряду (1547 – 1611 рр.) принаймні на початку XVII ст. ковельське війтівство так і не було викуплене в короля міською громадою. Таким чином, уряд цей не був виборним, і, хоча впродовж 1547-1589 рр. його обіймали власне ковельчани, вже з 1590 р. він перейшов до рук людей, які були далекі від міського середовища, насамперед, - слуг старости або й самого короля, які могли гарантувати цілковиту лояльність своєму патрону і бути вірними виконавцями волі останнього у центрі цієї волинської королівщини. Доба ковельських війтів тривала трохи більше 60 років і, попри усі локальні суперечності та недотримання «магдебурзьких» норм, змогла забезпечити більш довгу історію міському самоврядуванню, в системі якої Ковель живе і сьогодні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. ЦДІАК України. – Ф. 28, оп. 1, спр. 125 [Володимирська гродська книга за 1592 р.]. – 445 арк.
2. Архив ЮЗР. – К., 1869. – Ч. 5, т. 1. – 675 с.
3. Володимирський гродський суд. Подокументні описи актових книг / Складання описів Галини Сергійчук. – К., 2002. – Вип. 1. – 224 с.
4. Метрыка Ваяліага Княства Літаўскага. // Кніга 32. Книга запісаў 32 (1548-1549) / Andrii Blanutsa, Dmytro Vashchuk, Darius Antanavičius, Eglė Deveikytė. – Вільнюс, 2012. – 144 с.
5. Руська (Волинська) метрика. Регести документів Коронної канцелярії для українських земель (Волинське, Київське, Брацлавське, Чернігівське воеводства) 1569-1673 / Передмова Патриції Кеннеді Грімстед. Упор. Г. Боряк, Г. Вайс та ін. – К., 2002. – 984 с.
6. Атаманенко В., Дублянця Т. Інвентар міста Ковель 1556 року // Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і Ковельщина в українській та європейській історії. – Вип. 65. – Ковель, 2018 – С. 13-22.
7. Білоус Наталія. Київ наприкінці XV – у першій половині XVII століття. Міська влада і самоврядування. – К., 2008. – 358 с.
8. Бортнікова А. Ковель за часів князя Андрія Курбського// // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія: історичні науки. Луцьк 2013. Вип. 12 (261). - С. 4-9.
9. Владимирский-Буданов М.Ф. Німецьке право в Польщі та Литві. Розвідки про міста і міщанство на Україні-Руси в XV – XVIII в. – Львів, 1903. – Ч. 1. – 176 с.

10. Горский А.В. Жизнь и историческое значение князя Андрея Михайловича Курбского. – Казань, 1858. – 446 с.
11. Гошко Т. Нариси з історії Магдебурзького права в Україні XIV – початок XVII ст. – Львів, 2002. – 252 с.
12. Грушевський М.С. Історія України-Руси. – К., 1994. – Т. 5. – 687 с.
13. Заяць А. Інститут війтства в містах Волині XVI – першій половині XVII ст. // Центральна і Східна Європа в XV-XVIII століттях: питання соціально-економічної та політичної історії. – Львів, 1998. – С. 106-112.
14. Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині в XVI – першій половині XVII ст. – Львів, 2003. – 205 с.
15. Заяць А. Лентвійти у містах Волині XVI – першої половини XVII ст. склад, персоналії, повноваження // Місто: історія, культура, суспільство. - №2. – К., 2018. – С. 59-69.
16. Заяць А. Міське суспільство Волині XVI – першої половини XVII ст. – Л., 2019. – 582 с.
17. Иваницhev Н.Д. Сочинения. – К., 1876. – Т. 1-2. – 451 с.
18. Сас П.М. Феодальные города Украины в конце XV – 60-х годов XVI в. – К., 1989. – 230 с.
19. Семенюк А.В. Ковель: минуле і сучасне. – Луцьк, 2000. – 328 с.
20. Теодорович Н. Волынь в описании городов, местечек и сел в церковно-историческом, географическом, археологическом и др. отношениях. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. – Пochaев, 1903. – Т. 5 [Ковельський уезд]. – 572 с.
21. Kaniewska I. Łaszcz Aleksander // Polski Słownik Biograficzny. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1973. – Т. 18. – S. 259-260.
22. Zeleński R. Oleszko Florian // Polski Słownik Biograficzny. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1978. – Т. 23. – S. 758-759.
23. Góralski Zbigniew. Encyklopedia urzędów i godności w dawnej Polsce. – Warszawa, 2000. – 191 s.

